

A MAGYAR RUTÉNEK

ÍRTA:

BONKALÓ SÁNDOR

EGYETEMI TANÁR.

BUDAPEST, 1920.

PFEIFER FERDINAND (ZEIDLER TESTVÉREK)-

ifj. Kellner Ernő könyvnyomdája, Budapest, V., Csáky-utca 11

ELŐSZÓ.

Szomszédaink a történeti jog alapján akarnak részeket kihalászni hazánk ezeréves testéből. Hogy ilyen jogcímen egy talpalatnyi földet sem vehetnek el tőlünk, nemzetiségünk története bizonyítja a legékesebben, mint az jelen dolgozatomból is kitűnik.

Abban a biztos tudatban bocsátom útjára a magyar ruténekről szóló rövid ismertetésemet, hogy a magyarok és a magyar rutének közötti több százados kapcsolatot s a közös magyar hazához való ragaszkodást erősíteni fogja.

Budapest, 1920. január 17.

Bonkáló Sándor.

I.

Ruténeink betelepítése.

Az északkeleti Kárpátoknak Szepes megye nyugati szélétől Máramaros megye délkeleti széléig terjedő hegyvidékén egészen addig, ameddig a hegyek nyúlványai az Alföld felé lenyúlnak, nagyobbára rutének laknak. Az összlakosságnak Máramarosban 44.6%-a, Beregben 42.6%-a, Ungváron 38.1%-a, Ugocsában 37.5%-a, Zemplénben 11.4%-a, Sárosban 22%-a, Szepesben 7.1%-a ruténnyelvű.

Ez a ruténnyelvű lakosság azonban sem nyelv, sem fajiság tekintetében nem alkot szoros értelemben vett egységet, azért a szokásos kárpáti rutének és kárpáti rutén nyelv elnevezéseknek csupán csak geographiai jelentősége van.

Egyes szláv nyelvészek és ethnographusok Véleménye szerint a kárpáti rutének hiven megérinték ősi szokásaikat, típusukat, nyelvüket, életmódjukat, sőt még archaisztikus vonásokat is tltálunk náluk (V. ö. pl. Golovackij, Werchratszkij, Ogonovszkij, Budilovics, Hnatjuk idevágó munkáit). Nem ritkán azzal a véleménnyel is találkozunk, hogy ruténeink a Kárpátok őslakói, a Kárpátok déli lejtőin voltak már a magyarok jövedele előtt is, jöllehet az újabb történeti kutások kétségkívül bebizonyították, hogy *ruténeink nem őslakói a Kárpátok déli lejtőinek*, nem is nagyon régen vándoroltak oda s ha izoláltságuk

folytán meg is őriztek egyes régi szokásokat, ezek általában nem régiebbek a XIV—XV. századnál. Nem áll meg az a sokszor hangoztatott állítás sem, hogy a magyar rutének múltja és jelene iránt alig érdeklődött a tudomány s hogy ezért keveset tudunk róluk. Ennek éppen az ellenkezője az igaz. Alig van a földkerekségén egy másik oly kicsiny népcsoport, amelyről annyi sokat és sokfélért írtak volna össze, mint a magyarországi ruténekről, erről a körülbelül 500.000 lélekről! Számos kisebb-nagyobb és természetesen különböző értékű munkát írtak róluk s ma már bátran mondhatjuk, hogy a Kárpátok déli lejtőin lakó rutének múltjával, beköltözködésük, illetve letelepedésük idejével s módjával teljesen tisztában vagyunk.¹⁾ Természetesen nem dolgozták még fel külön-külön minden egyes kisebb-nagyobb község; falu vagy telep történetét, de az Országos Levéltárban, a Nemzeti Múzeumban, a bécsi csász. levéltárban s más levéltárakban őrzött oklevelekből főleg a conscriptiones dicalesekből és a királyi ado-

¹Zsatkovics Kálmán: A Magyarországi Oroszok történetírásának története, Századok 1890 c. tanulmányában Andreila, Babilovics, Décsy, Bazilovics, Lutskay, Mészáros Biderman, Duliskovics és Balugyánszki idevágó műveit ismerteti. Ezek közül ma is nagy értéke van s a ruténeinkre vonatkozó kutatásoknál nélkülözhetetlen H. Biderman: Die ungarischen Ruthenen, Innsbruck I. 1862. II. 1867. Biderman után számos történetíró foglalkozik a magyarországi ruténekkal. Fontosabbak: 1. Hodinka Antal: A munkácsi gör. kath. püspökség története, Budapest, 1910. 2. A. Petrov Materialy k istorii Ugorskoj Rusi I—VII. St.-Petersburai 1905—1914. 3. Tomasivákyj: Etnograficna karta Uhorskra Rusy. St.-Petersburg, 1910. A részletes bibliographie Filevics és Petrov közlik. Ezeken kívül több kompiláció van, amely több-kevesebb sikerrel dolgozza fel az említett írók adatait. Ilyen pl. Szabó Oreszt, A magyar-oroszokról, Budapest, 1911. c. munka.

mánylevelekből, kenézlevelekből és úrbéri iratokból megállapítható, hogy a magyarországi rutén helységek keletkezési ideje a XIII—XVII. századba esik. Biderman, Petrov és Hodinka a legtöbb rutén község keletkezési idejét oklevelesen már ki is mutatta.

Akik a magyarországi rutének múltjára vonatkozó kutatások itt közölt eredményével (pl. Florinszkij, Lamanszkij, Lavrov, Budilovics stb.) ellenkező véleményt hirdetnek, azok valószínűleg nem szereztek, vagy nem szerezhettek tudomást az erre vonatkozó magyar kutatásokról, mert az nem hihető, hogy csupán érzelmi motívumok által vezéreltetve hangoztatnák a kárpáti rutének autochton voltát. Bizony be kell vallanunk, hogy a rutének nemcsak nem őslakók a Kárpátok déli és délkeleti oldalán, sőt még nem is hódító hősök módjára vonultak oda, hanem mint jobbágyokat (a XIII. századtól kezdve) különböző időkben és különböző vidékekről telepítették őket mai lakóhelyeikre, sőt a gerinchez közel fekvő magasabb hegyvidéken lakó rutének nagyobbára nem is birtokosi meghívásra, hanem sokszor titokban, lopva, egyenként, illetve családonként jöttek át Galíciából s húzódtak meg a rengeteg erdőségekben s azok irtása után lassan telepekbe, községekbe tömörültek.

Az a terület, amelyen ruténeink élnek, földrajzilag nem egységes. A Kárpátgerinctől a magyar Alföld felé haladó számtalan mély völgy a magyar síksággal köti össze, csak a síkság felé van természetes útja, de a gerincen túlra, vagy egyik völgyből a másikba csak nagy nehézségek árán lehet átjutni. Ez a földrajzi tagozódás akadályozza a nyugati és keleti irányba való közlekedést s tulajdonképpen csak az ugyanazon völgy mentén lakók között van valamelyes érintkezés.

Az érintkezés hiánya, a gondolatok kicserélésének a hiánya, magával hozta az elzárkózottságot s ezzel nemcsak megakadályozta, de sok tekintetben vissza is vetette a fejlődési folyamatot. A kárpáti rutének kulturátlanabbak, mint az őket körülvevő népek. A Kárpátok hegyein és hegyei közt élő rutének idővel talán azt is elfelejtették, amit régi otthonukból magukkal hoztak.

A Kárpátokban élő ruténekre azonban még más tekintetben is nagy jelentősége van a geographiai viszonyoknak.

A Kárpátok fontos vízvászto hegységet alkotnak. Mindkét oldalán más-más folyó medencéje következik, a déli és délkeleti oldal a Duna, az északi a Visztula, az északkeleti a Dnyeszter medencéjéhez tartozik. Az egyik folyó medencéje mellett lakó síksági és halomvidéki népség nehezen tud érintkezni a másik medencéhez tartozó népséggel s ott nemcsak az éghajlat más, de más a műveltség, mások az emberek igényei, vágyai és törekvései. Amerre a folyók vezetnek, arra huz és megy a lakosság, mivel vitális érdekei azt parancsolják neki. A hegység igazi választófal a népek között. (L. pl. az Alpok északi oldalán a bajor medence, déli oldalán a Pó medencéje van: bajorok-olaszok, a Pireneusok a francia és a spanyol kultúra elvásztoí). A földrajz tehát a történelmi tényezőknél is hatalmasabb eszköz a népek életében, az előbbi szálai idővel elszakadoznak, de a földrajzi fekvés előre megszabja a bkonyos területen lakó népek életének módját, sorsát, kultúráját. A Kárpátok is előre megszabták az odavetődött rutének életmódját s bár a bevándorolt ruténség zöme egy közös népcsaládhoz tartozott, (a mai ukránság őseihez) mégis három különböző medencéhez fűződött jövője, elszakadt egymástól a hegy-

ség két oldalán élő nép, más kultúrájú, más fajú népekkel jött összeköttetésbe. A mi ruténeink a magyarsággal érintkezvén, tőle vették át a legtöbb kulturelemet s önálló népegységgé alakultak ki, amely lényegesen eltér a galíciái ruténtől, csaknem annyira, mint a dán a némettől, bár a nyelvi eltérés valamivel kisebb. A keletgalíciái rutén a déloroszországi ukránokhoz simult, de a Visztula medencéjéhez tartozó nyugatgalíciái ruténség a lengyel befolyás alatt szintén külön népséggé alakult ki, sőt a lengyel hangsúlyozást is átvette nyelvében, t. i. állandó hangsúlya van az u. n. lemko-ruténnek, mindig az utolsóelőtti szótagot ejti erősebben, mint a lengyel, pedig az összes orosz (rutén) nyelvjárásokban változó hangsúly van.

Mint már előbb említettem, az orosz és ukrán nyelvészek és néprajzi írók általában úgy beszélnek ruténeinkről, mintha azok őslakók volnának mai hazájukban.

Az oroszok közül Szreznyevszkij volt az első, aki szélesebb körben felhívta az oroszok figyelmét ruténeinkre a Golovackij Jakab adatai alapján írt Rus Ugorskaja c. dolgozatával (Vestnik Imp. Geogr. Obscestva 1852. 4.)

Leírván a magyarországi rutén nyelvterület határait, ezt mondja: „A leírt területen belül nem orosz helységek is vannak, sőt egyik-másik elég jelentékeny a lakosság számát illetőleg, de ezek újabb letelepülők s nem a régi lakosság maradványai, mert csakis a ruszinokat tekinthetjük eredeti lakosoknak. (7. 1.) . . . A hegyek és az erdőség ősidőktől fogva megnehezítették az ország eme ágának a többivel való kapcsolatát, mégis maga a ruszin név, mely a magyar orosz-embernek felel meg, azt bizonyítja, hogy ez a kapcsolat megvolt. Csakis e kapcsolat megléte mellett vehette

fel ez a nép azt a nevet, amely más földeken élő testvéreinek is a neve.“ (9.)

Szreznjevszkij tehát autochtonnak tartja a ruténeket a Kárpátok déli lejtőin, de egyetlen egy bizonyítékot sem tud felhozni a ruszin néven kívül. Nem jött rá arra az egyszerű gondolatra, hogy a nevet magukkal hozták betelepítésük vagy bevándorlásuk alkalmával (mint az erdélyi és szepesi szászok vagy a bánáti svábok és a délvidéki szerbek) s így az semmit sem bizonyít.

Tovább így folytatja S. „A Kárpátokon túl élő ruszinok ősi sorsáról sem a krónikák, sem a hagyományok nem őriztek meg semmit, szomszédaink *évkönyvében csak a területről találunk említést, de semmi említés sincs a ruszin népről.*“ Ez szórói-szóra igaz. A legrégebb (XI—XII. sz.) oklevelekben a mai ruténlakta területek „*terra*“-*mk* neveztetnek, ami kétségtelenül bizonyítja, hogy az a terület akkor még lakatlan volt, mert a *terra* a régi magyar oklevelekben lakatlan területet jelent.

Szreznjevszkijt követték azután a többi szláv írók (Lamanszkij, Szemenovics, Budilovics, De-Vollan stb). Az oroszok közül Szobolevszkij, akadémikus, a kiváló nyelvész adott kifejezést legelőször annak a véleménynek, hogy a magyar rutének valószínűleg nem őslakók mai hazájukban, (Kak davno Russkie zivutvKarpatach i za Karpatamh Nivája Starina, 1894) de csupán csak Petrov A., a magyarországi rutének múltjának legkiválóbb orosz ismerője merte kimondani a következőket:

„A Kárpátok magyar lejtőin lakó oroszok letelepülésének a kérdését egyelőre figyelmen kívül hagyom, mert még nem gyűjtöttem össze és nem vizsgáltam meg az összes idevonatkozó adatokat, *de meg vagyok róla győződve, hogy az orosz elem itt nem lehet autochton ...*“ (Materialy VI. 149.)

Az ukrán Tomasivszkij szintén erre az eredményre jut Etnograficna karta Uhorskoji Rusy c. művében. „Arról van szó, hogy vájjon a magyar-rutén kolonizáció egyidejű-e a szláv és orosz kolonizációval, vagy jóval későbbi. Az utóbbi felfogásnak vannak hívei (a magyar történetírókon kívül, akik nacionalista politikából tendenciózusan írnak), de sajnos ez a felfogás még nem volt alaposan kidolgozva, megfogalmazva és adatokkal alátámasztva. Véleményem szerint a tudománynak ezt a felfogást kell elfogadnia.“ (186. 1.)

Petrov és Tomasivszkij munkái valamivel megelőzték Hodinka Antalnak „A munkácsi gör. kath. egyházmegye története“ c. nagy művét és jóhiszeműleg állíthatták, hogy a rutének hazánkba való betelepítésének az ideje és módja nincs még teljes pontossággal megállapítva, mi azonban Hodinka A. idézett munkája, valamint Tagányi K.¹⁾ Nagy Gyula,²⁾ Karácsonyi János³⁾ (s részben Botka,⁴⁾ Pauler,⁵⁾ Szilágyi⁶⁾ s a már emiített Petrov, Biderrnan és saját kutatásaink alapján teljes biztossággal állíthatjuk, hogy a magyarországi rutén nyelvterület a XIII. század előtt lakatlan volt s a rutének csak a gypürendszer pusztulása idején a XIII. században kezdtek mai lakóhelyükre, Magyarországra beszivárogni, nagyobb tömegekben a XV—XVII. századokban telepítették ide a birtokosok, de a vándorlás még a XVIII. század folyamán (sőt a hegygerinc mellett pl. a Tisza forrásvidékeinél a XIX. században) is tartott.

1) Tagányi K.: Gypü és gypüelve. Magyar nyelv IX. 1899. 2) Nagy Gy.: A nagymihályi és Sztárai gr. Sztáray család oklevéltára. Budapest, 1887. I. 146. 3) Karácsonyi J.: Halovány vonások hazánk Szt István korabeli határaitól, Századok 1901. 4) Botka: A vármegyék alakulásáról, Századok 1876. 5) A magyarok megtelepítéséről, u. o. 1877. 6) Máramaros vm. általános történetéből u. o. 1889.

a) Történeti bizonyítékok.

Hogy mténeink nem őslakók mai hazájukban, kétségtelenül bizonyítja az a tény, hogy ők az u. n. egykori „gyepüelvén“ laknak.

Hazánkat az Árpádok korában mesterséges országos határ, az u. n. „gyepű“¹ vette körül. Hogy miben állott a gyepürendszer, azt Tagányi fejtette ki eddig a legjobban idézett dolgozatában s mivel az ő kutatásai óta ezen a téren újabb eredményekre nem jutott a tudomány, a következőkben őt fogom követni.

„Magyarországot az Árpád-korban roppant szélességben, rengeteg erdőségek öveztek köröskörül. Ez a Széles erdő alkotta az ország határát, kivéve a nyugati vonal egy részét, ahol a mosonmegyei mocsárterület, délen pedig a Duna folyása vetett természetes határt. E határoknak szünetnélküli védelme már a honfoglalástól kezdve a legfontosabb feladatok közé tartozott. Az erdők a természettől készen állottak e célra, csupán arra kellett ügyelni, hogy az ellenségnek a rajtuk való behatolását mentül inkább megnehezítsék. Ehhez képest tehát az erdőknek minden ilyen behatolásra alkalmas nyíltabb helyein mesterséges akadályokat készítettek s tartottak fönn. Ezen akadályok az illető helynek, talajnak megfelelően különfélék voltak és részint árkokból vagy sövényekből, részint földhányásokból, részint kövekből vagy kövekből emelt torlaszokból állottak. Az ilyen akadályokat latinul *indaginesnek*, magyarul *gyepünek* hívták. Forrásaink gyepükül leggyakrabban

¹) Gyepű-indagines: clausurae seu sepes, quae vei fossatis vei arborum incisione construuntur, ut hostes vei animalia arceantur. Ita appellabantur saec. XI—XVI. regni limites. Bartál, Glossarium mediae et infimae latinitatis Hungariae 329. l.

ledöntött fákból alkotott fatorlaszokat emlegetnek, bizonyára azért, mivel ilyenek készültek a leggyorsabban. Ilyenekre mutatnak a gyepükészítésnek latin műszavai is: „*ad incidendas indagine*“ vagy *Insectio viarum*“ a gyepüvágás, az utak, ösvények bevágása. Ez az értelme *Preszáka, Priszáka, Preszeka, Preszáka* szláv helyneveinknek is, melyek közül a krassómegeit a középkorban *Gyepünek* hívták, a körösmegyei — szintén középkori — *Gyepü-Szt.-Péter* nevét pedig a XVII. században *Preszekára* fordították.¹⁾ Az ilyen gyepük egymással összeköttetésben álló szakadatlan láncolatot alkottak, de amelyet helyenként hadi és közlekedési célokra szánt utak szakítottak meg. Az ilyeneket *kapuknak, az ország kapuinak (porta regni)* vagy a hozzá legközelebb álló hely nevével vagy pedig a kapu földrajzi iránya szerint: *cseh, lengyel, orosz* vagy *német kapunak* nevezték el. Természetesen a nyitva hagyott utak és kapuk még fokozottabb őrizet alatt állottak. A nevezetesebb kapuk — mint *Rogierius* írja — többnyire kőből épültek s tornyokkal voltak ellátva, ugyancsak *Rogierius* (34. f.) leírásából tudjuk azt is, hogy egy ilyen egy mérföld hosszú úton a sikeresebb ellentállás végett egymástán három kapu is volt alkalmazva. A kőkapukon kívül helyneveinkben gyakran előfordul a *Vaskapu* név is, mely minden bizonnyal közszó is volt, mit a latin „*porta ferrea*“ vagy „*claustra ferrea*“ kifejezések bizonyítanak, de ilyen vaskapun természetesen nem csakugyan vasból készült, hanem csupán erősen védett, a vas erejével vetekedő erejű kapukat kell értenünk.“ (99—100. l.)

„Később a *Vaskapu* nevet inkább hegy-szorosokra alkalmazták, viszont azelőtt, különösen

*) A forrásokat (munkák, oklevelek) 1. Tagányi id. cikkében.

a legrégebbi időben a hegyszorosoknak „*Clus*“ volt a nevük. Az ilyen gyepük, kapuk és kolosok készítését, kijavítását mint közmunkát, az illető gyepükhöz legközelebb eső királyi vármegyék várszolgái, sőt egyházi s világi földesurak szolgái is végezték, amíg t. i. az utóbbiakat a király a közteher alól fel nem mentette. A gyepühatároknak és utaknak őrzése, védelme ellenben, mint hadi foglalkozás a kor felfogása szerint, de a határvédelem természeténél fogva is, szabadsorsu emberekre volt bízva, kiket latinul *speculators* vagy *exploratoresek-nek*, magyarul pedig *örök-nek* neveztek és emléküket többi között *Ör-rel*, vagy *Strázsa-val* képzett helyneveink tartották fenn ... A határvédelem súlyos s nagy bizalmat igénylő feladatára nem a meghódított bennszülötteket, hanem elsősorban — bár idegen, de velünk rokon népet: bessenyőket vagy székelyeket alkalmaztak megfelelő kiváltságok fejében. Mint könnyű lovasok őrnagyaik vezérlete alatt a harcban mindig előljártak és nyíllal s karddal harcoltak. Nyilazásuknak nagy hire van a külföldi krónikákban, csak hogy persze az ősi magyar taktikát követő megfutamodásukat félremagyarázzák. Okleveleink is sokszor *speculatorok* helyett *sagittariusoknak* hívják őket, helyneveink pedig *Nyilas*, *Lő*, *Lövő*, *Lövész* alakban örökítették meg. Különben sietünk megjegyezni, hogy a határok őrzése, gyepük által való védelme, különösen a korai középkorban egész Európában el volt terjedve, Elegendő erre nézve csak Du Cange szótárában a *clusa* és *indagines* címszóknál felhozott példákra utalni. Minket azonban természetesen inkább a szomszéd szláv népek gyepürendszere érdekel.“ (402.)

„A byzanciakról tudjuk, hogy még a XII. században is a mai Szerbia területén Anonymus

Boroncsától, azaz a mai Kosztolác helyén állott Branicevó várától kezdve Nisig, az úgynevezett bolgár erdőt a maga járhatatlan vadságában készakarva gondosan fenntartották. A csehek, morvák, sziléziaiak és lengyelek országait szintén erdei gyepük vették körül. E gyepüket *preszekáknak* (*succisio silvae quod presceca dicitur*), lengyelül *oszekáknak* (*osecones et firmitates*), a gyepük kapuit *branaknak* (*porta terrae*), lengyelül *bronaknak* (*wartarn id est bronam*), őreiket pedig *chodoknak* (*chodones, custodes confinii*), magát a határszolgálatot pedig *sztrózsa* vagy lengyelül *sztozsának* (*custodia sirása*) nevezték, ami alatt olykor a határt őrző személyeket is (*homines, qui vulgo ztras appellantur*) értették. Lengyelországban pedig, hol a határvédelem céljaira terményadót vetettek ki, *strozsza* már igen korán ezt az adónemet jelentette. A gyepürendszer Oroszországban élt legtovább. A gyepüknek — *zaszjekák-nak* készítése, vagyis az erdőkben a fák ledöntése, árkok húzása, kapuk, földvárak emelése még a XVII. században is¹⁾ állandó közmunkát képezett, bár részben már pénzbeli adóvá alakult át.

A honfoglaló magyarok tehát ... a gyepürendszert hazájukban már készen találták, noha bizonyosan kalandozásaik alkalmával azelőtt is megismerhették. Hoztak azonban magukkal az őshazából olyan szokásokat, melyekkel az itt talált gyepürendszert kiegészítvén, a határvédelmet még hatásosabbá és nemzetiebbé tették. Az egyik szokás általában a nomád népek hadi taktikájának azon elvén alapult, hogy a meghódított, vagy hozzájuk csatlakozó népeket előcsapatokul szokták alkal-

¹⁾ V. Sergeëvic, *Drevnosti ruskago prava*, St. Petersburg 1903. 111. 205. V. Strozev, *Zasëcnyja knigi*, St. Petersburg 1892.

mázni . . . A másik szintén nomád szokás, mit a honfoglalók hoztak magukkal, abban a törekvésben nyilvánult, hogy országukat a szomszéd népek országától mennél nagyobb, mentől több napi járóföldre terjedő *lakatlan területek* válasszák el. Az őshazában is nemcsak a magyarok, hanem a bolgárok, besenyők, kazárok stb. is ilyen pusztá vagy elpusztított *országválasztó közöket* tartottak fenn egymással s a többi szomszédakkal szemben, így jártak el a honfoglalók az új hazában is, midőn pl. nyugat felé egészen az Enns folyóig pusztítva, mindent meghódítottak, ámde a terület nekik csak országválasztó köz gyanánt szolgált, melyet soha meg nem szállottak.¹⁾ Másrészt itt találván a megszállott bennszülötteknél határvédelmi használt gyepüket, ezeket is a maguk határvédelmi céljaikra alkalmazták és rendszeresítették. Ennek következtében tehát egyszerre kétféle határral rendelkeztek: egy *belsővel*, mely a lakott, szabatosabban szólva megszállott területet fogta körül és egy *külső* határral, mely szintén meghódított, csakhogy pusztá vadon, vagy készakarva elpusztított terület volt. Az ily lakatlan országválasztó közöket, mivel a gyepükön túl terültek el, gyepüelvénék hívták.“ (104.)

Az északkeleti gyepüvonalat Nagy Gyula és Hodinka Antal állapították meg. Ez a gyepüvonal nagyjában összeesik a kárpáti rutének nyelvhatárával, úgy hogy a rutének az egykori gyepüelvén laknak, vagyis azon az országválasztó közön, mely

¹⁾ L. Dr. Hóman Bálintnak két nagybecsű tanulmányát: Óstörténetünk keleti forrásai. (Századok, 1908. évf. 871.) A honfoglaló törzsek megtelepedése, (u. o. 1912.101.) A legrégebb osztrák-magyar határvonal megállapítására dr. Gombos F. Albin: Történetünk első századaiból. (Századok, 1911. 497-507.)

a magyarok honfoglalásakor és az utána következő első századokban lakatlan volt. Ez kétségtelenül bizonyítja, hogy a Kárpátok déli lejtőin lakó rutének a magyaroknál jóval későbbi jövények s hogy azelőtt sem laktak itt, kitűnik abból, hogy ezek a területek az Árpádok korában még rengeteg lakatlan erdőségek voltak, nem kellett tehát a magyaroknak országválasztó közről gondoskodniuk a terület elpusztítása által mint nyugaton az Enns felé tették. (A Kárpátok északi oldalán a lengyel királyságnak s a halicsi fejedelemségnek szintén megvolt a maga gyepe.)

A magyarországi rutének legjobb s legteljesebb ethnographiai térképét Tomasivskyj adja (itt-ott kisebb hibáktól eltekintve). Ugyancsak nagy beccsel bírnak Petrovnek a rutén nyelvhatárra vonatkozó kutatásai, mivel ő a mai nyelvhatárt egybeveti a régibb adatokkal (VI. köt. Lexikon ...) s megállapítja, hogy „az összefüggő rutén terület határa az utolsó 130 évben majdnem változatlanul megmaradt, csakis egyes községekben terjedt el a magyar nyelv használata anélkül azonban, hogy kiszorította volna a rutént“ (i. m. VI; 77, 148.).

A hazai rutén terület nagyjában a következő: Máramarosban az ország határából kiindulva s a Tisza folyását követve Husztig a balpart Havasmező és Oroszkő (Ruszpolyana és Ruszkova) rutén falvak kivételével román, a jobbpart rutén, Huszttól a Zemplénmegyei Pásztorhegyig (Vajaskóc, Valaskivci) a rutén-magyar nyelvhatár csekély megszakítással összeesik a Kárpátok gerincétől Magyarországra lenyúló dombok és a sík föld érintkezésének határvonalával, vagyis a Huszttól Pásztorhegyig terjedő vonalon a Kárpátok gerincétől lefelé csak addig laknak rutének, ameddig a hegyek lenyúlhatnak. A dombokra, túl a sík földön már

magyarok laknak. Pásztorhegytől tovább a rutén-tót határnak megállapítása számos nehézségbe ütközik, de a pontos határt megkapjuk, ha a Tomasiuszky térképén megjelölt határt Czambel, Hnatjuk és Niederle adatai alapján kijavítjuk. Itt van ugyanis a rutének és tótok közötti átmeneti terület, ahol tehát egy rutén-tót kevert nyelv dívik, de amelynek lakossága eredetileg túlnyomó többségben szintén rutén volt, mint azt nyelvén kívül gör. kath. vallása is bizonyítja, csak hogy idővel tótosodni kezdett, vagy már el is tótosodott.

Hogy a rutének csak az említett vonalig telepedtek le, ez *nem a véletlen műve, mivel mint* feljebb említettem, ez a vonal nagyjában összeesik az Árpádok korában fennállott országos gyeponallal s így a rutének az egykori északkeleti gyepeülvén laknak, mely a honfoglalás idejében s az ezt követő első századokban lakatlan volt.¹⁾ Természetesen ezen nem értjük azt, hogy egyáltalán egy lélek sem lakott ottan, mert itt-ott a hegységben lakhattak pl. szénéégetők, vadászok, esetleg pásztorok, de ezek a gyérlakosú ideiglenes kis telepek a közlekedési utak mentén, mit sem változtatnak azon a tényen, hogy lakatlan területtel van dolgunk. A gyepekutatások ugyanis megállá-

¹⁾ Természetesen eltekintünk az alföldi rutén szigektől, amelyekről különben is tudjuk, hogy nem a régi rutén lakosság maradványai, hanem csak a XVII. és XVIII. század folyamán, keletkeztek a Felvidékről történt telepítések útján. — Állítólag a honfoglaló magyarokkal is jöttek rutének. Biztos adatokat erre vonatkozólag nem találtam, bár valószínűnek tartom, hogy az Etelközből kivonuló magyarsághoz a Feketetenger mellékén lakó rutének közül is csatlakoztak kisebb csapatok, melyek azután új hazájukban — Pannoniában — a magyarságba olvadtak. Ha tehát jöttek rutének a magyarokkal, azok csakis túl a Dunán telepedhettek le s így semmiféle kapcsolat nincs a mai magyar rutének és a honfoglaláskorabeli rutének közt.

pították, hogy az ország egész északi hegyvidéke félkörben nyugatról keletre gyepüelve volt.

A rutének, mint azt Hodinka s mások oklevelesen kimutatták, a XIII. században kezdtek a gyepüelvére telepedni a gyepürendszer bukása után, de csak a XV.—XVI. században telepítették őket oda nagyobb számban a birtokosok. Őseink az Ennstől a Lajtaig való visszaszorításuk után, vagyis a nyugati gyepüelve elvesztése után belátták, hogy a gyepüelveket legbiztosabban betelepítésükkel lehet megtartani, de meg már az „Árpád-kori királyaink maguk is csakhamar rájöttek a gyepüelvék óriási gazdasági jelentőségére ... se lakatlan területeknek rendszeres, nagyarányú telepítéséhez fogtak, melyek közül elég legyen a szepesi és erdélyi szászok megtelepítésére utalnunk. Ily módon a gyepüelvék századokon át a királyi vagyonnak és hatalomnak főforrásaivá lettek, különösen, mióta a királyi vármegyék birtokállománya a sok adományozás miatt megcsappant. Most azután a gyepüelvék darabonkénti eladományozására került a sor. Ezek az adományok teremtették meg nálunk a birtokarisztokráciát, mely annál mohóbban vetette rá magát a gyepüelvékre, mivel azoknak roppant terjedelme nagy birtokok alakulására sokkal kedvezőbb volt, mint a gyepükön innen. Csakugyan azt látjuk, hogy a nagy összefüggő magánuradalmak, melyekkel az Anjouk alatt találkozunk, túlnyomó részben a gyepüelvén keletkeztek. Persze mindez csak igen lassan, szakadatlan erdőirtásokkal és telepítésekkel, később várak építésével, óriási gazdasági munka árán létesült. A jogalapul szolgáló Árpád-kori adomány idején rendszeresen csak egy vagy két birtokról van szó, de azoknak helyén az Anjou-korban már 20—30 vagy még több faluból álló uradalmat

találunk. Pl. a XIII. század elején egy Aba-rem-beli főúr Sárosban „ultra indagines“ Zemeldene nevű birtokot kapja adományba. Ennek helyén később nagy uradalom keletkezik, melynek területe a makovicai járásnak a felét teszi ... Az ilyesmiket elősegítette az is, hogy az ilyen lakatlan gyepeleken a határok megállapítása az őserdők, magas-hegyek miatt és utak hiánya miatt csakis nagy általánosságban történhetett.“ (Tagányi i. h. 146.)

„Az Árpád-kori nagyszabású határvédelem csak addig tarthatta fenn magát, míg azt maga a király teljesíthette, vagyis amíg a határszéli erdők és folyók királyi kézen voltak s védelmükre kellő számú határőrökkel rendelkezett. De a XIII. századtól kezdve nagyobb arányban megindult birtokadományozások az erdőállományt is folyton fogyasztották s ezáltal a határőrök lába alól kihúzták a talajt. Sőt az Anjouk s különösen Zsigmond alatt még a határszéli királyi uradalmak s erdők is többnyire a főurak kezére jutottak, kiknek a gyepe fenntartása nem állott érdekükben. Különben is már régóta, kb. a XIII századtól kezdve, mikor *a hegyi várak építése fellendült*, az ilyen várakat a határvédelemre hathatósabbnak tartották a gyepeknél. Az erdőket ezentúl nem hadi, hanem inkább gazdasági célokra kezdték kihasználni. E célból a hegyi várakkal párhuzamban ezeknek könnyebb ellátása *végett* is megindul az erdők irtása és nyomban erdei falvak, bányásztelepek, soltészások, kenézségek, *Lehotdk, Vágások, Hanok, Ohábák, Volyák*, szóval a lakott helyek legkülönbébb formái keletkeztek az eddigi gyepe erdők helyén. (Tag. 149.)

A XIII század előtt tehát az Északkeleti Kárpátok déli része lakatlan volt s a rutének ottani mai lakóhelyeikre csakis a gyeperendszer

pusztulása idején, vagyis a XIII. század folyamán kezdtek beszivárogni s mivel a beszivárgás a Kárpátok gerincéhez közeleső hegyvidéken még a XVII és XVIII. század folyamán, sőt egyes részeken (pl. a máramarosi huculoknál és bojkáknál) azon túl is tartott és mivel az eredeti gyepüelvén nagy birtokok alakultak, könnyen érthető sokszor a szomszédos falvakban is található nagyobb nyelvbeli (helyesebben kiejtésbeli és lexikális) eltérés, t. i. a nagybirtokos számos kenézre vagy soltészra bízta birtokainak benépesítését s azok sokszor különböző helyekről hoztak telepeseket.

A magyarországi ruténlakta területnek a lakatlan volta (a XIII. sz. előtt) kiderül a fölhozottakon kívül azokból az adománylevelekből is, amelyekben nyíltan meg van mondva, hogy az illető helyek rengeteg erdőségek, melyekben királyaink vadászgatni szoktak s amelyekben csupán csak vadászathoz szükséges kutyatelepek vannak és királyi solymárok laknak, til-tul pedig királyi erdőőrök vigyáznak az erdőre és állományára (l az északkeleti megyék okmánytárait); sőt különféle iratokból, így pl. a conscriptiones dicalesekből még azt is megállapíthatjuk, hogy a lakatlan helyek benépesítése miként és hogyan történt.

1. „A betelepítés a gyepüvonalától a határ felé történt, olyképen azonban, hogy a legrégebbi telepeket az ország kapuihoz vivő közlekedési utak hosszában találjuk, pl. Beregben: Szentmiklós, Szolyva, Vereczke már a tatárjárás előtt említetnek.

2. A betelepülő rutének nem jöttek ide mint egységes nemzet vagy nép, hanem mint a kenézek által különböző időben beszállított, a megszállásra rávett jobbágyok. Ezt az eredményt mutatja a rutének néprajza is, hogy t. i. sem nyelvi, sem somatologiai, sem ruházati egységről szó sincs“.

(Hodinka i. m. 72). Mégis a magyar kultúra és gazdasági élei hatása alatt bizonyos mértékig egységesedett világfelfogásban, önálló, a külföldi ruténségtől elütő, hazai talajból fakadt kultúrában. A ruténeket a birtokosok megbízásából vállalkozók szállították a földesúri birtokokra. Ezeket a rutén telepéseket szállító vállalkozókat a máramarosi, beregi és ungi felvidéken kenézeknek, Szepes, Sáros és Zemplén megyékben soltészoknak nevezték. Ezeknek a vállalkozóknak nem volt szabad más birtokos jobbágyait elcsalni s mivel saját érdekük is azt parancsolta, hogy rájuk nézve minél kedvezőbb feltételekkel vegyék rá az embereket a letelepedésre, igénytelen népséget kerestek s ilyeneket legkönnyebben a lengyel elnyomás alatt sínylődő, sorsukkal elégedetlen halicsi (galíciai) rutének közt találtak. Ruténéink legnagyobb része Galáciából vándorolt be a soltészok és kenézek hívására az eladományozott, tehát földesúri (s nem királyi) birtokokra. Ha ruténeink nyelvét s ruházatát vizsgáljuk, akkor a kettőből a legnagyobb részükről meg tudjuk mondani, hogy honnan jöttek. A máramarosi huculok, a máramarosi, beregi és ungi bojkák a velük szomszédos bukovinai és galíciai huculok és a galíciai bojkák közül valók. Ezek a legújabb telepések, nagy részük csak a XVIII. sz. folyamán vándorolt be. A sárosi és zempléni lemók (lemákok) szintén a galíciai lemók közül valók. A ruténlakta terület északi Tészen a Kárpátgerinc közelében lakó rutének tehát Galáciából vándoroltak be. A Máramaros délnyugati, Ugocsa, Bereg és Ung déli részén, tehát az egykori gyepüvonal közelébe? így »at legkorábban telepített ruténeknek a megfelelő törzset nem találjuk meg Galáciában, miért is ezek eredeti hazáját másutt kell keresnünk. Hogy hol,

a kutatáshoz a kulcsot elsősorban a nyelv adja meg. Ezeket a ruténeket dolisnyane (dolisfiane) másképen dolinanye (dolinane) nizensanye(nizensane) néven nevezik megkülönböztetésül a hegygerinchez közel lakó felvidékiektől, a verchovincyktől. A határ a Máramarosban fekvő Lonkától légvonalban Szinevéren át Ökörmezőig vonul, majd innen Bereg megyén keresztül Ungban fekvő Perecsenyen átvonul tovább a Zemplénben fekvő Homonna felé. A most húzott vonaltól délnek fekvő ruténeknek — a dolisnyánoknak — a megfelelő törzsét tehát nem találjuk Galíciában, s a legnagyobb valószínűség szerint az u. n. Poléseben, még pedig a voihyniai poleseben és Podoliában kell azt keresnünk. A dolisnyánok ugyanis az ethymologiai hosszú *o* helyén zárt szótagban *o*, *ö*, *u*, vagy *ü*-t ejtenek, az *e* helyén pedig *ju* vagy *jü*-t. Az összes többi (hazai és külföldi) rutén dialektusokban *i* van, pl. orosz kon (olv. *kony*) ló rutén-ukrán kin (*kiny*) de a polese egy-két járásában és a dolisnyánoknál kon, kön, kun és kütí. Sőt van számos nyom, amely ezeknek a ruténeknek vándorlási útjára is rávezet minket, t. i. ezek valószínűleg Moldávián és Erdélyen keresztül jutottak mai hazájukba. Hogy Erdélyben, a mai székelyföldön volt rutén lakosság, az már bebizonyított tény. A székelyek a Királyhágón inneni részből, vagyis a tulajdonképeni Magyarországból vándoroltak mai lakóhelyeikre a tatárjárás idejében, de már előbb is volt ott lakosság, egyes bolgár és „orosz“ (azaz rutén) pásztorok felkeresték e területeket s ott egyes pontokat elneveztek.¹⁾ Háromszék területe tele van szláv eredetű helységnevekkel s a székely dialektusba is belekerült számos oly „szláv szó“, mely másutt

*) Karácsonyi János: A székelyek eredete és Erdélybe való települése Akad. Ért. 1905. 71.

a magyarságnál ismeretlen. Ha e szavakat megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy egy részük csakis a ruténből kerülhetett bele, ami természetes is, hisz a székelyek erősen keveredtek a ruténekkal.²⁾ Számos közte az olyan szó, mely a kárpáti ruténben nincs meg mindenütt, csakis a dolisnyánoknál vagy esetleg a huculoknál járatos, akik szintén Moldavia felől vándoroltak mai lakóhelyeikre. A székely a gyapjú nadrágot harisnyának nevezi, ami a rutén cholosniknak felel meg (Hrincenko szótár a IV. 409) de ez a szó csak Podolia déli részén, a székelyeknél és a dolisnyánoknál ismeretes. A székely a reggelit ebédnek mondja, mint a dolisnyán rutén, a többi ruténeknél s a magyarban ezzel a szóval a délebédet jelölik.

Az erdélyi törvényekben is szó esik az oroszokról, vagyis ruténekről. Így az Approb. Const. V. R. XXXVIII. edictuma elrendeli, hogy az országban lézengő oroszok, oláhok, muntyánok és egyebek elfogattassanak.

Kádár Szolnok-Doboka megye monographiájában számos okleveles adat van, mely a rutének ottlakását már a XII. századból kimutatja s a pápai dézsmák regestrumában is igen sok Oroszi, Oroszfalva szerepel Erdélyben kb. 1360 körül, amikor tehát már itt a lakosság katolikus lett. Egyszóval tény, hogy rutének laktak Erdélyben. Még a XVII. század végén is laktak Erdélyben rutének, mert I. Lipót 1699-ben az erdélyi oláhok részére adott kiváltságlevélben az ottani ruténeket is említi. Továbbá Máramaros vm. történelméből tudjuk, hogy a sóbányaművelés adja meg első lakosait s az első telepítések a gypürendszer pusztulása után a Tisza mentének alsó részén Huszton, Técsőn történtek s itt vannak azoknak a

¹⁾ Karácsonyi János: A honfoglalás és Erdély. Kath. Szemle 1896. 3.

bányáknak nyomai, (Kis-Técső, Sófalva, Talaborfalva) melyeket IV. Béla meglátogatott. (Wenzel: Politikai fejtegetések Máramaros megyéről). A telepítésben része volt a felső részen a német rend Erdélyben megtelepedett házának. Ez tehát szintén amellet szól, hogy a német telepítésnek példájára a kenézek Erdélyen át (esetleg Erdélyből) hoztak rutén lakosságot. (V. ö. még Szilágyi I.: Máramaros vm. ált. történelméből. Századok 1889). taninak a felemlítése sem lesz fölösleges, hogy Erdély a XIV—XVII. században igen élénk kereskedelmi összeköttetésben állott Moldáviával. Brassó és Jászvásár között meg más városok között igen gyakori volt az érintkezés, amiről különösen nagyszámú moldovai oklevél (V. ö. a bukaresti akadémia kiadványait *Dokumente ... de Hurmuzaki s egyéb kiadványainak*) meg a brassói s nagyszebeni vlacho-bolgár oklevelek tanúskodnak. (1. Miletic kiadványait *Sbornik narodni umotvorenija nauka i kniznina* XIII. Sofia.) vezetett a főút Moldávia és Erdély között.

Igen érdekes az is, hogy az egykori gypűvonal mellett lakó rutének nyelvében számos oly szót találok, mely a moldovai XIV—XVII. sz. oklevelekben is előfordul s a többi ruténeknél teljesen ismeretlen (kvar, hitlen, tokmezs, tukma, nes, zsold, vig-végvászson, terh-teher). A dolisnyán melyek egyházilag is Moldáviával állottak összevetésben, ami szintén csak azzal magyarázható, hogy arról a vidékről jöttek. Érdekes, hogy a halicsi rutének életében oly nagy szerepet játszó iberi Stauropigia semmiféle összeköttetésben nem állott ezekkel a ruténekkal, sőt nem is tudott róluk a XV—XVII. századokban¹⁾, ami nem lehet

¹⁾ V. ö. Archiv jugo-zapadnoj Rossii, *Kiev*, 1859—1864. X. kötetét; továbbá W. Milkovicz: *Monumenta confenitatis Stauropigianae Leopoliensis* Tomi I. et. II.

csak a véletlen műve. A hegyvidéki ruténség papjait Galiciából (többnyire Przemyśl) kapta, vagyis onnan, ahonnan származik. „A csernekhegyi monostor alapításáig, sőt utána is a XVIII sz. végéig a rutének papjaikat és kántoraikat a szomszéd Galiciából, Moldoviából és Erdélyből kapták“ (Szabó, Chrestomatia 184). Más-más vidékről kapták ruténeink papjaikat, aszerint, amely vidékre valók, ami természetes is, hisz minden nagyobb csoporttal vele kellett jönnie a papnak is. A Koriatovics-legenda szerint egyszerre 40.000 rutén jött be Magyarországra a Moldáviába vándorolt oláhok helyébe, vagyis a mai magyar-rutén territórium délkeleti részébe. Bár kétségtelen beigazolást nyert, hogy a Koriatovics 40.000 emberéről szóló hír csak mendemonda (l. Petrov tanulmányát), hisz senki sem jött vele pár emberből álló személyes kíséretén kívül, de mégis annyiból bír fontossággal, hogy Podoliát mondja a dolisnyán rutének eredeti hazájának. Ebből arra következtetünk, hogy a legrégebb bevándorlók emlékezetében élt egy ideig régi hazájuknak, Podoliának és Volhyniának az emléke s később, mikor az unokák már nem ismerték a letelepedés részleteit, beköltözökésüket Koriatovics herceg nevével, mint valami hősével, hozták kapcsolatba.

A székely-rutén érintkezést bizonyítja a házépités módja is. Az Ugocsa és Máramaros déli részén levő és a székely ház teljesen egyforma, ugyanolyan beosztású, míg a többi ruténeknél és a magyaroknál más típusu házakat látunk.

Végül még csak azt jegyzem meg, hogy a XVI—XVII. században maguk a rutének, valamint a hatóságok is jól tudták, hogy a rutének a magyaroknál jóval későbbi jövevények. Ezt bizonyítja Geizkofler birodalmi kincstárosnak a magyar

rendekhez küldött előterjesztése, ezt mondják Miksa császárnak a Felvidékre küldött biztosai (Salm., Pappendorf és Paczot) 1570 aug. 4-én Kassán kelt jelentésükben s erről tanúskodnak a szepesi és pozsonyi kamaráknak ruténeinkre vonatkozó XVI. századból való jelentései. Mégis ma *jázt* *MsÁK* ruténeink, hogy ők őslakók a kárpátvidéken, vagy legalább is a honfoglaló magyarokkal egyidejűleg jöttek be. Ezt a téves hitet Balugyánszky egyháztörténeti tankönyve s a munkácsi papi sematizmusok (névtárak) terjesztették el s ez a tévedés annyira megrögződött, hogy az újabb történeti *kutatások* eredményeinek a közlésével mind a mai napig sem sikerült teljesen kiirtani a magyar-rutén köztudatból.

b) Nyelvészeti bizonyítékok.

Hogy a kárpáti rutének csak újabb jövevények, a magyar és a kárpáti rutén nyelv szókincsének az egybevetése is bizonyítja. A magyar nyelvben, mely tele van szláv elemekkel, a székely dialektuson kívül aligha találunk rutén eredetű szót, de meg általában orosz eredetű szó is alig van, bár valószínű annak a föltevése, hogy a régi magyarság vándorlásai közben az akkori déloroszokkal, vagyis a mai ukránok őseivel is érintkezvén, tőlük is vett át szavakat. (V. ö. Melich: *Asph.* 1910. I. a lengyel szóról irt tanulmányát) A ruténben nem találunk oly régi magyar szavakat, mint más, a magyarsággal régóta érintkező szlávok nyelvében, pl a szerb-horvátban, szlovénban, tótban. A tót nyelv a mai napig megőrizte a magyarban már kihalt *valál* (falu) szót, a tót határ mentén a ruténbe is átment a tótból (mely az Oklevélszótár adatai szerint a XVI. sz. végéig élt a magyar

népnyelvben). A délszláv nyelvek szintén megőriztek több régi magyar szót, mely vagy csak nyelvemlékeinkben, vagy már azokban sem fordul elő, pl. *áldó* = sacrificum, *vágó* = egy késfajta, *látó* = vámfelügyelő, *lopó* = tolvaj.

Az idegen nyelvek úgy őrzik meg legtöbbször abban a formában a jövevény és idegen szavakat, mint ahogyan átvették. A magyarországi ruténba átment magyar szók formájuk, hangtestük és jelentésük után ítélve, újabbkeletű átvételek, egy sincs köztük, mely a XV. századnál régebbi formát mutatna.

A szerb-horvát és szlovén már a XIII. századtól kezdve vettek át magyar elemeket (Szamota, Nyk. 25. 160), a rutén csak a XV. századtól kezdve, mint azt a középkori szóknak a ruténbe átment szókkal való összeállításából látjuk. Pl.:

mai magyar	rutén	középkori magyar
<i>gomb</i>	<i>gomba</i>	<i>gumb</i>
<i>marokvas</i>	<i>marokvas</i>	<i>mork</i>
<i>ország</i>	<i>ország</i>	<i>urusag</i>

A régi magyar nyelvben a) a mai egészen szabályosan o, b) a mai magyar a-nak magyar o-nak pedig u felel meg. Pl.:

a) <i>hat</i>	középkori magyar	<i>hot</i>	török	<i>chot</i>
<i>had</i>	„	„	<i>hod</i>	„ <i>chont</i>
<i>vad</i>	„	„	<i>vod</i>	ugor <i>vont</i>
<i>asztal</i>	„	„	<i>sztol</i>	szláv <i>stol</i>
<i>galamb</i>	„	„	<i>golomb</i>	„ <i>gotqb</i>
b) <i>homok</i>	„	„	<i>hamuktörök</i>	kum, <i>kumak</i>
<i>orosz</i>	„	„	<i>uraz</i>	„ <i>unis</i>
<i>torok</i>	„	„	<i>turuk</i>	ugor <i>tur</i>
<i>szolga</i>	„	„	<i>zuluga</i>	szláv <i>sluga</i>
<i>unoka</i>	„	„	<i>unuka</i>	„ <i>vnuk</i> stb.

A mai magyar a és o hangokra való átmenet kora világosan kitűnik az oklevélbeli bizo-

nyítékokból, amelyeket Szamota a Nyk. 25. sz. egybeállított. Ezekből kitűnik, hogy a mai a-nak megfelelő o csak a XIV. sz. végéig tartotta magát; de a mai o helyén a-t találnak még a XV. század végén is, sőt azon túl is az utolsó szótagban (hamm, halum, sarus stb), ha tehát valamely szó az emiitett korszakoknál később került a magyar nyelvbe, akkor az a szó nem változtatta meg az eredeti o és α hangot a és o-vá. Pl. a mai *kamara* szó igen korán került a magyarba, mert a *comora-ból* *kamara* lett, de viszont a *komornik* szó csak a XV. század második felében vétetett át, amikor a magyar nyelvben az o — a és a — o átalakulás már megtörtént. Tényleg a legelső adat 1496-ból való: *Petrám Comornik* s azért ez a szó már nem változott *kamarnik-ká*, de megtartotta eredeti alakját.

Hogy a középkori magyar nyelv még sok tekintetben más volt, mint a mai, legjobban kitűnik, ha néhány, a szlávból kölcsönzött s azután a magyarból a ruténba átment szót hozunk fel például.

Mai magyar	Középk. magyar	Szláv	Hazai rutén
<i>barát</i>	<i>brat</i>	<i>brat</i>	<i>barát</i>
<i>berkenye</i>	<i>brokina</i>	<i>brokina</i>	<i>berkenya</i>
<i>dunya</i>	<i>duhna</i>	<i>duchna</i>	<i>dunya</i>
<i>esztergályos</i>	<i>eszturgar</i>	<i>strugar</i>	<i>esztergalos</i>
<i>mészáros</i>	<i>menzaros</i>	<i>mensar</i>	<i>mejszaros</i>

Ezek tehát mind újabbkori rutén átvételek. Egy szóval, a ruténba átment magyar szók (az egész anyagot megvizsgáltam) az újabb magyar hangalakot mutatják, ami tehát újabb átvétel mellett szól. Mivel a mai magyar kiejtés négyszáz év óta nagyon keveset változott, ami abból tűnik ki, hogy a kódexek hangtani jellege nagyjában már meg-

egyezik a mai magyar nyelvvel (Simonyi: Magyar nyelv 2. 128) s a ruténba átment magyar szók közt egy *sincs*, mely a kódexek szavainál régebbi formát mutatna; kétségtelen, hogy a magyar-rutén nyelvérintkezés a rutének mai területén csak négy századdal ezelőtt vehette kezdetét, de nem korábban.

Magából a ruténból is meríthetünk bizonyítékot. Az egykori gyepüvonal mentén lakó, tehát a legrégebben bevándorolt rutének, dolisnyánok az etymologiai hosszú *e* helyén *ja*, *fü-i* ejtenek. Ezt az ejtést eredeti hazájukból (Volhyniából vagy Podoliából) hozták magukkal, már pedig Krymskij kutatásai szerint az *u* és *ü* ejtés csak a XIII. századból mutatható ki először. Így tehát a nyelv adatai megerősítik a történet tényeit s viszont a történet adatai a nyelvtényeket. Már pedig a nyelvi bizonyítékok is nagy fontossággal bírnak, hisz sok esetben „a nyelv többet bizonyít, mint a krónikák“.

Végül főlemlítem azt a jellemző tény, hogy ruténeink semmit sem tudnak a Kárpátokon túl, az egykori lengyel királyság területén lejátszódott eseményekről. A dolisnyánok semmit sem tudnak a kozáklázadásokról, a Lengyelország és Ukrajna közti harcokról, nincsenek olyan emlékeik, hagyományaik, amelyek ezekhez fűződnének, nincsenek kozákdalaik, ami szintén amellet szól, hogy ezek a legkorábbi bevándorlók, akik még a kozákharcok előtt költöztek mai lakóhelyeikre. A kozákharcokról nincsenek hagyományaik, dalaik, mondáik, nyelvük szókincse sem tartalmaz olyat, ami ezzel összefüggésben volna, vagy arra emlékeztetne, de viszont a lengyel befolyás idején, vagyis nem előbb a XIII. századnál jöttek, mert nyelvükben találunk olyan elemeket, amelyeket csak a lengyel befolyás kezdetekor vehettek át eredeti hazájukban

s hoztak magukkal. (Ilyen pl. a *pan* - úr szó. Más szavuk erre nincs.) De a felvidéki rutének is igen távol állottak minden olyan nagyobb mozgalmatól, mely Déloroszsország síkságain vagy Galíciában játszódtott le, nekik nincsenek rutén hősmondáik, katonai és vitézi énekeik, történelmi emlékeik. Egyedüli emlék, a mi még különösen Máramarosnak Galíciával határos vidékén él a népnél, az, hogy a kegyetlen lengyel urak a szlachta elől menekültek a hegyek közé. Ruténeinket tehát a Kárpátok gerince teljesen elszakította a Kárpátokon túl élő ruténektől, azokkal sem gazdasági, sem kulturális kapcsolatban nem állottak s ezért leghelyesebb, ha magyar-ruténekek nevezzük őket. Fajiságuk, származásuk révén a keleti szlávokhoz tartoznak, de gazdasági érdekeik s kultúrájuk a magyarsághoz fűzi őket.

II.

Ruténeink anyagi és szellemi elmaradottságának okai.

Ruténeinket az északkeleti hegyvidéken elterülő husztnagybocskói, sztropkói, makovicai s más uradalmak (ruténul krajnák, innen a Ruszka-Krajna elnevezés) területére telepítették. Mivel a földesuraknak csakis jobbágyparasztokra, vagyis földművelő népségre volt szükségük, azért csakis ilyeneket telepítettek. Nem jött a ruténekkal sem iparos, sem kereskedő, sem semmiféle értelmiségi osztályhoz tartozó elem. Még a papjuk sem jött a települőkkel egyidejűleg, azt csak később hozatták maguk a jobbágy parasztok, ezért a kenézlevelekben egyházi földek kihalásáról nem történt gondoskodás. Mivel tehát a rutének mind jobbágyok

voltak, anyagi és szellemi helyzetüket a magyar jobbágyéval kell összehasonlítani. Az egybevetésből az tűnik ki, hogy a rutén jobbágnak eleinte sokkal jobb dolga volt, mint a magyar jobbágy testvérének. Ez bebizonyított tény. Az 1481. évi III. t. c, valamint az 1495. évi XLV. t. c. felmentették őket a tizedfizetés alól. A bécsi kamara ugy volt értesülve, hogy a rutének kedvező anyagi viszonyok közt élnek, („aranyban bővelkednek“) s ezért több ízben kívánta, hogy ők is fizessenek tizedet, de a magyar rendek ezt a kívánságot a törvényekre való hivatkozással mindig visszautasították. Ruténeinket jól ismerték Bécsben. Miksa császár biztosainak a jelentése szerint több kiváltságot élveztek, mint amennyi megillette őket. Új telepítvényeik után nem fizettek tizedet s mivel az uradalmak évről-évre sok falut telepítettek meg, a kincstár jelentékeny jövedelemtől esett el. Az uradalmak az új települőknek 12 évi adómentességet adtak. Ezzel a kedvezményel ruténeink sokáig rendszeresen visszaéltek. A 12 év eltelte után felkerekedtek s valamivel odább menve, új telepet létesítettek, hogy így mindig szabadok legyenek. Természetesen ez a vándorlás nem tarthatott örökké, az irtásra alkalmas és szabad terület mindig kevesebb és kevesebb lett, a népesség pedig részint újabb bevándorlás, részint a természetes szaporodás folytán növekedett s a birtokosok sem engedték őket többé elköltözni, úgy hogy végre is kénytelenek voltak végleg letelepedni. A végleges letelepedés után vette kezdetét elszegényedésük, aminek első és legfőbb oka az, hogy a lakosság folytonos szaporodásával a jobbágytelkek mindig jobban és jobban felaprózódtak. Abból a telekből a XVIII—XIX. században sokszor 20—30 léleknek kellett megélni, amely telek ere-

detileg egy családe, 2—3 léleké volt A rutén éppen úgy mint ma, akkor sem adta fiát iparosnak, kereskedőnek, s városi munkás sem vált belőle, így tehát természetes, hogy el kellett szegényednie, mert a különben is silány föld, amely azelőtt 2—3, esetleg 5 léleknek adott kenyeret, nem szolgálhat sokkal több léleknek megélhetési alapul. Ez a rutének elszegényedésének fő oka. Ehhez járulnak még azután egyes élelmes kazárok lelkiismeretlen üzelmei, akik a rutén parasztság hiszékenységével visszaélve koldusbotra juttattak számos családot.

A magyarság ruténeinkkel szemben nem volt szűkkeblű. A mi vagyunkája a rutén parasztnak van, azt a magyarságnak köszönheti. 1692-ben parochiális földeket kaptak. Mária Terézia javadalommal látta el a munkácsi püspökséget s a kincstár állandóan segélyezte papjait, tanítóit. Az újabb időkben is a magyar kormányok segítségére siettek a ruténségnek, több helyütt háziipari telepet létesítettek s az u. n. hegyvidéki akció is szép eredményekkel kecsegtetett, de a teljes végrehajtást megakadályozta a háború.

Ruténeink gazdasági és kultúrai viszonyairól beszélve, különbséget kell tenni a szoros értelemben vett hegylakók — verchovincik és az eredeti gyepüvonal mentén a sikság közelében lakó dolisnyánok között. Ezek más-más helyekről költöztek be s életmódjuk s nyelvükben is lényeges eltéréseket találunk. A verchovincik főtápláléka a tej, zab és a burgonya, a dolisnyánoké a kukorica és búza. Az előbbiek úgyszólván átéhezik a telet, az utóbbiak a magyar kis- és törpebirtokos színvonalán állanak.

A hegyeken és hegyek közt lakó verchovincik az összes rutének legelmaradottabb ágához tartoz-

nak, aminek nagyrészt a geographiai viszonyokban találjuk meg a magyarázatát. Ezek sokáig kizárólag pásztorkodással foglalkoztak. A nagykiterjedésű havasokat (hegyi legelők) a múlt század közepéig teljesen ingyen használták s így az állattenyésztés képezte foglalkozásukat, azonkívül kevés zabot és burgonyát termeltek. Ezek a felvidékiek (verchovincik) nagyobbára önkéntes bevándorlók, helyesebben menekülők voltak, kiket a lengyel nemesi uralom alatt sínylődő hazájukból — Galíciából — a kényszer és szükség kergetett oda a hegyek-közé, amelyek védelmet nyújtottak nekik s egyben buja *legelőikkal* biztosították *számukra* az állattenyésztést, az alvidékiek (dolisnyánok) azonban, kik egyben korábbi jövevények a felvidékieknél, rendszeresen idetelepített jobbágyok. — A geographiai okokon kívül ez is hozzájárult ahhoz, hogy teljesen rendszertelenül építették fel kunyhóikat éppen ott, ahol arra menekülésük közben alkalmasnak találták a helyet. A hegyvidéki rutén háza rendszerint a kukoricás vagy zabföld közepébe esik s a gazda ott él elszigetelten közeli szomszéd nélkül; legközelebbi szomszédja sokszor 1—2 kilométernyire lakik tőle. Természetesen ilyen körülmények között utakról és utcákról szó sem lehet, a forgalom a patakok mentén bonyolódik le. Az érintkezés tehát köztük igen nehéz, sokszor hónapokon át nem lát idegent az ilyen tanyán élő rutén, s azért zárkózott természetű, bizalmatlan és teljesen igénytelen. Ipart, kereskedelmet nem üz, újdonságok iránt nem érdeklődik. A hegyoldalakon elszórt kis rutén házak ma közigazgatásilag falvakba vannak osztva, de ez a hegyekben szétszórt tanyacsoport csak annyiból képez falut, hogy beosztást nyert s egy központhoz tartozik. A földrajzi körülményektől megszabott életmód tehát egyik fő oka

annak, hogy ruténeink anyagilag és kulturailag annyira elmaradtak.

A Kárpátokban lakó rutének tehát a lehető legkedvezőtlenebb viszonyok között éltek és élnek még ma is. Földrajzi helyzetük megnehezíti az érintkezést, városuk nincs, iparos és kereskedő osztályuk nincs, értelmiségük pedig igen kicsiszámu. Rendszerint csak az egy völgyben lakók között van valamelyes érintkezés s mivel valamennyi völgy a magyar Alföld felé vezet, segítséget úgy anyagi, mint szellemi téren onnan kaphatnak a legkönnyebben. Innen van az, hogy ami kis kultúrájuk van, az át van itatva a magyar szellemtől. A máramarosi rutén tutaját leviszi az Alföldre, a mezei munkás az Alföld rónáira megy aratni, a városmenti falvak lakosai a magyar városokba viszik eladnivalójukat s ott eszközlik bevásárlásaikat, a napszámos a városban keres munkát, szóval az élet ezer és ezer szála fűzi a magyar ruténséget a magyarsághoz. A Kárpátok déli lejtőin eredő patakok az Alföld népével kötik őt össze s minél jobban lép ki a magyar rutén elzárkozottságából, annál erősebbé válik alkalmazkodása a magyarsághoz.

A dolisnyán rutén sokkal intelligensebb a verchovincinél, mert nincs annyira elzárva a világtól, mint az utóbbi. De a hegyek közt lakó rutének sem maradtak mindenütt és mindig teljesen elzárva és izolálva. A török hódoltság korában pl. Magyarország területén valóságos népvándorlás volt. Az alföldi lakosság észak és északkelet felé menekült a török hordák elől s a békés idők beálltával egy része visszatért elhagyott lakóhelyére, de újabb zavarok alkalmával újabb menekülőkkel együtt ismét a hegyvidékre vonult. Különösen a XVI.—XVII. század folyamán menekült nagyobb

számú magyar lakosság a ruténség közé és sok község volt akkor magyar, amely ma túlnyomóan ruténnyelvű. Pl. Ung megye számos (ma rutén) falujában a XVIII. században csupa magyar jobbágynevekkel találkozunk. Beregmegyében pedig a munkácsi uradalom 1649-iki urbáriuma szerint 42 faluban, az 1773-iki urbárium szerint pedig a legészakibb helységeken is, mint Volóczon és Trosztyanicán (Nádaspatak) szintén sok jobbágy-nak magyar neve van. Igen sok menekült magyar, (még a nemesi családok közül is) elruténesedett, onnan a sok magyar nevű rutén (különösen a papok és kántortanítók közt). Lehoczky Beregvármegye monographiája c. munkájában falvak szerint felsorolja a magyar jobbágy családokat pl. Fejes, Varga, Sánta, Szekeres, Balog, Egeres, Török stb. (V. ö. még Bidermann i. m. II. 52, 78 s másutt). — A megritkult lakosság egyrésze természetesen az Alföldön maradt, de itt is azt látjuk, hogy a községek sokszor lakókat cserélnek és gyakran egészen más fajú lakosság telepszik le oda, mint volt azelőtt. Az eredeti gypűvonaltól, vagyis a rutén-magyar nyelvhatártól lejjebb délnek az ország belsejében található rutén telepek ekkor keletkeztek. A kipusztított magyar lakosság helyére egyebek közt rutének is jöttek, és a magyarok által északon elhagyott falvakba is rutének jöttek át Galíciából. A Galíciából való bevándorlás akkor lett erősebb, mikor egész felvidéki falvak a magyarság kivonulása folytán elnéptelenedtek. Ekkor ruténekkal együtt lengyelek is jöttek, kivált Sáros és Szepes megyékbe. Biderman szerint, aki a helyi rutén papságnál adatokat gyűjtött, sok rutén faluban a parasztcsaládok emlékezetében élt még eredeti hazájuknak, Galiciának az emléke. Csaknem az összes plébániák anyakönyvében Sáros északi

részeiben találunk erre vonatkozó feljegyzéseket. (L. Petrov i. m. VI. 160.) Magától értetődik, hogy ezen vándorlások közben erős volt a magyarság és ruténség közti érintkezés. A rutének új fogalmakkal ismerkedtek meg, új emberek jöttek közéjük és ez nem maradhatott hatás nélkül.

A török harcok elmúltával még egyszer a kuruc-labanc háború korában a mai rutén nyelvterület nagyrésze mozgalmas időket élt át s hogy é harcoknak nemcsak szemlélői voltak ruténeink, de részt is vettek benne, közismert történeti tény. Számos rutén kuruc küzdött Rákóczi oldalán a labancok ellen. A magyarsággal való érintkezéssel vette kezdetét az addig teljesen műveletlen, saját népétől elszakadt, idegen befolyások elől a török hódoltság koráig elzárt ruténség civilizálódása. És ez természetes is, hisz a különböző néptörzsek érintkezése nélkül nincs haladás s nincs civilizáció. S ha most ruténeink művelődéstörténetét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a magyarsággal való érintkezéssel egyidejűleg vette kezdetét szellemi életük, mely elég magas fokon állott a XVII.—XVIII. században.

A kárpáti rutén irodalommal Franko Iván foglalkozott először rendszeresen a „A XVII.—XVIII. századbeli kárpáti orosz irodalom“ (Karpáto-ruske pysmenyctvo XVII.—XVIII. v.) c. munkájában az irodalmi emlékek nagy részét bő szemelvényekben ki is adta. Frankon kívül még Bilenkij, Szabó E. és Petrov foglalkoztak vele és a leMBERGI Sevckenó-Társulat több száz magyar-rutén kéziratot, művet gyűjtött össze a Felvidéken. Ezek az irodalmi termékek mind magyar-rutén nyelven vannak írva. A legnagyobb részük Máramaros délkeleti részéből valók s erős protestáns hatás érzik rajtuk, ami azzal magyarázható, hogy az akkori, máramarosszigeti ref. theologiai akadémia befolyással

volt a rutén értelmiségre, különösen a pravoszláv papságra. Magyar-rutén irodalmi emlékek tanulmányozásából meggyőződtem volt, hogy ruténeink 1—2 évszázaddal ezelőtt sokkal magasabb szellemi nívón állottak, mint ma. A hanyatlás a XVIII. sz. végén, a XIX. sz. elején kezdődik, még pedig akkor, mikor a magyar kulturhatás gyengülni kezd, ami a XIX. sz. elején uralkodott pánszláv eszmének a következménye.

A XVII.—XVIII. századból fennmaradt irodalmi emlékek, evangélium-magyarázatok, hitvitázó iratok, énekeskönyvek, krónikák, továbbá a különféle levelek, végrendeletek, naplóbejegyzések, határlevelek stb. nyelve a nép élő, beszélt nyelve volt és ukranizmusnak vagy pedig russizmusnak még halvány nyomai sem találhatók fel bennük. Természetes, hogy ezt a nép szívesen olvasta, mert a sajátja volt. A Kollár-féle pánszlávizmus azonban ezt a szépen fejlődő magyar-rutén irodalmat megfojtotta. A „szláv renaissance“ hatása alatt a kárpáti rutének akkori szellemi vezetői az orosz nyelvet akarták a népre ráerőszakolni, Oroszországból hozattak könyveket s maguk is oroszul próbáltak írni, aminek az lett a természetes következménye, hogy a köznép nem értvén az orosz, nyelvet, nem olvasta az orosz írásokat. Saját nyelvét nem ápták, a nép-nyelven írt munkákat a pánszláv eszmék félrevezetett áldozatai pusztították anélkül, hogy mást tudtak volna adni helyébe. Mivel azonban ők maguk sem tudtak jól oroszul, egy u. n. „kárpáti orosz nyelvet“ csináltak. Ez a ruténból, orosz irodalmi nyelvből és az orosz; szerkesztésű egyházi szlávból kovácsolt keverék: nyelv volt a XIX. század folyamán a magyarországi rutének irodalmi nyelve. Ezen a nyelven írták az ungvári naptárakat, tankönyveket, lapokat:

s még ma is így ír sok hazai rutén. A „kárpáti orosz irodalom“ hívei gondosan kerülték mindazt, ami népies, ami a hazai talajból fakadt, irtották a ruténbe átment magyar szavakat, kifejezéseket, vonatkozásokat, mondatszerkezeteket, vagy saját szavaikkal élve, „hadat üzentek a kanászok és pásztorok nyelvének“, t. i. a magyar-rutén népnyelvnek. Ez éppen olyan eljárás volt, mintha pl. a dánok a köznép számára felnémet nyelven akarának írni s a dán nyelvű munkákat elpusztítanák. Tudatlanságból eredő dühükben annyira mentek, hogy még szótárba szedni sem volt szabad a hazai rutén nyelv szavait. Mitrák S.: az Orosz-Magyar szótár (Ungvár 1881) előszavában kereken meg is mondja, hogy a magyarországi ruténből csakis az „orosz eredetű“ szókat vette fel, mivel a Szent Bazil Társaság, melynek megbízásából a szótárt rutének használatára szerkesztette, így kívánja.

S mi volt mindennek az eredménye? A rutén nép az iskolát, a könyvet megutálta, elkulturátlanodott és elfordult értelmiségétől, amelyben ellenséget, nem testvért látott. Nem a magyarság bűne tehát ruténeink szellemi elmaradottsága, mint azt külföldi ellenségeink állítják, hanem a „szláv eszme“, amelynek éppen olyan szerencsétlen áldozatai, mint a tótok, akiket ugyanennek az eszmének a jelszavával akarnak elcsehesíteni. A magyarság igyekezett küzdeni a ruszofil irány ellen és támogatta ruténeink törekvéseit, s a jövőben még nagyobb gondja lesz erre és megfogadja Muther Richard szavait, „hogyan a hazai talajjal egybenőtt művészeket neveljen, akiknek művei nem beszélnek nemzetközi zsargonban, hanem bennük felismerhető a nép nyelvének zamatja és szépségük a szülőföld földi illatától gyarapszik.“

III.

Magyar elemek ruténeink kultúrájában.

A magyar rutének kultúrájában — főleg nyelvükben s népies irodalmukban — sok a magyar elem. Érdekes, hogy a magyarban úgyszólván semmi rutenizmus nincs, míg a magyarországi rutén nyelv és irodalom tele van hungarizmussal, ami az előbbi fejezetekben közöltek után természetes is.

Elvértve találunk az északkeleti megyékben olyanokat, akik rutén szavakat kevernek magyar beszédjükbe (pl. taki elmegek = mégis, bizony elmegek, bidát hozott a nyakunkra; bida itt törvénytelen gyermeket jelent) de ezek nem született magyarok, hanem olyanok, akik a magyart az iskolában vagy az életben, mint második nyelvet, nem sajátították el tökéletesen. Az északkeleti megyékben sok oly rutén származású tanítót alkalmaztak, akik maguk se beszéltek helyesen a magyart s ennek következtében tanítványaikban megrögződtek bizonyos hibák. Csak 1—2 olyan rutén szó akad, mely általánossá lett az északkeleti magyaroknál, pl. abora, kocsorva.

Csehországban, hol a csehek és németek vegyesen laknak, a két nyelv kölcsönösen hat egymásra s különösen tréfás mondásokban, komikus előadásokban, kabarékban szeretik egymás beszédét kigúnyolni. Nincs csehországi német, aki legalább komikus oldaláról ne ismerne valamit a cseh nyelvből s viszont a csehajku s németül nem tudó cseh is ismer számos kifejezést s azzal fűszerezi beszédjét, ha társait németekről szóló komikus esetek elmondásával akarja mulattatni. A magyar is számos tót szót s kifejezést ismer

s előlapjaiban is gyakran szerepelteti a magyarul beszélő tótot vagy a tót vidékre való magyart, a ruténnek azonban úgyszólván semmi hatása sincs, arról semmi tudomásuk a tőle távolabbra esőknek.

Ruténeinkre a magyar többféleképen hat. Legerősebb az irodalom útján való hatás, amint a XVII.—XVIII. sz. nyelv- és irodalmi emlékek bizonyítják. A hatás a legnagyobb a magyar és rutén nyelvhatár mentén, ahol közvetlenül érintkezik egymással a két elem s ennek következtében számos kétnyelvű község van ott. A magyar nyelv eddig az iskola, közigazgatás, kereskedelem, ipar, vasút, posta, igazságszolgáltatás, a honvédségnél való katonáskodás, aratás az Alföldön stb. útján hatott a ruténségre, de legtöbbet tanult a rutén saját papjának a konyháján.

Az Alföldön dolgozó rutén az ott eltanult népdalokat eredeti magyar szöveggel vagy szolgai fordításban otthon is énekelgette s tőle eltanulta a falu apraja-nagyja. Ilyen szolgai fordításban énekelik a következő dalokat:

Azt mondják, nem adnak engem galambomnak (Kazut sto ne dadut mené za l'ubonka stb. Golovackij II. 339.1.),¹⁾ Ha bemegyek a templomba... (Ked ja zajdu boj do cerkvy . . . , Werchratskyj, Znadoby I. 183), Debrecenbe kéne menni, pulykakast kéne venni . . . (Do by nam pity, tarn pul'aka by kupyty ..., stb. Werchratskyj, u. o. II. 197), csak Debrecen helyett gyakran más város vagy falu *nevét* említik.

Átvették a magyar népdalok egyes fordulatait, refrainjeit, kifejezéseit, mint pl. kis angyalom, sárga-recece, ihaj-csuhaj, stb. s ezek az eredeti

¹⁾ Csak olyan dalokat sorolok fel, amelyeket a nép ajkáról idegen (orosz, ukrán) ethnographusok jegyeztek le. Saját gyűjtésemből többet említhetnék.

népköltési termékekben is elég gyakoriak. Átvették a magyar mese kezdetét: volt, hol nem volt. (Buv de ne buv . . .) Ugyancsak magyar hatásnak tulajdonítható az is, hogy ruténeink az u. n. közép *l* hangot ejtik, amely nincs meg sem az oroszban, sem az ukránban, sem a lengyelben (V. ö. Broch, Slav. Phonetik 49, 80). Ez utóbbiakban csak kemény és lágy *l* van. A máramarosi huculok és a dolisnyánok átvették a magyarból a labialis *a* hangot, vagyis a magyar *a-t* Számos magyar határozószót és kötőszót, pl. pedig, ugyan, dehogy, menten, vagy, avagy, vettek át s ezeket a magyar nyelv szelleme szerint használják. Sok kifejezést szószerint lefordítottak a magyarból: szomarszkij kasely, számárköhögés (ukrán kaslick, koklus); pantlykova hlyszta pántikás giliszta (ukrán hlysta, soliter); domovyj zajac házinyúl (ukrán krilyk, kril, krilyca). A magyar nyelv hatásának tudhatók be az ilyen kifejezések: idu vozom = szekéren megyek; az ukránban különbség van a fahren és gehen között: pan pryjsov konem = az úr lovon jött stb. Az *yz* igekötőt ruténeink a magyar *el* igekötőnek megfelelőleg használják, pl. elengedte búneit: yzengeduvav mu hrichi. A tagadó mondat tárgyát accusativusba teszi, az orosz és az ukrán genitivusba s így tovább.

Hogy mily sok magyar szó van a magyar-rutén népnyelvben, illusztrálásul álljon itt a következő pár mondat. A dült betűs szavak ugyanúgy hangzanak a ruténben is: A *gazdának* van *telke*, melyet *árok*kal (*járok*) vesz körül. Az *árkot* *ásóval* (*arsiv*) ássa. Ez az *árok telkének* a *határa*. A *haszon egy* részét régen te a *birtokosnak* adta. *Marhát* tart s egyéb *jószága* is van. Ügyes bajosdolgaiban a *bíróhoz* fordul, aki *birsaggal* sújthatja. Ruténeink nyelve tehát nem azonos a többi ruté-

nek nyelvével, nemcsak szókincsében, de szellemben is eltér az ukrántól s ezek az eltérések mind magyar hatás alatt keletkeztek, vagyis ruténeink nyelve se nem orosz, se nem ukrán, hanem magyar rutén.

A magyar hatás az irodalomban is kimutatható.

Az 1683-ból való *Pisnia pro Videnscynu* hazánknak a kuruc-labanc korszakbeli állapotát énekli meg. A krónikák és az anyakönyvi marginális feljegyzések magyar vonatkozású eseményeket tartalmaznak. A XVII.—XVIII. századbéli pravoszláv magyar-rutén hitvitázók a magyar jezsuitákkal polemizálnak s a magyar “protestáns írókból merítenek érveket a pápisták ellen. (Igen érdekesek magyar vonatkozásai miatt Andrellának a munkái a XVII. sz. elejéről). A magyar tudomány — sajnos — ezekkel nem foglalkozott, mert ruténeink maguk sem törődtek vele. Andrella munkái pl. az ungvári püspökség könyvtárából eltűntek s Ungváron nem tudtak hollétükről felvilágosítást adni. (Három kötetet a lemerbergi Sevcsenko-Társaság irattárában találtam meg, egyet pedig Petrov-nál Szt-Pétervárott). Ruténeink nemtörődömsége folytán a magyar-rutén népies irodalom számos terméke különböző utakon Lembergbe és Pétervárra vándorolt, pedig ez éppen úgy a mienk, mint a magyar nyelvű emlékek s ezekkel is foglalkoznunk kell.

Amint hazánk történetét nemzetiségeink történetének az ismerete nélkül nem írhatjuk meg, éppen így a magyar irodalmi kutatások is csak akkor válnak teljessé, ha a magyar génusz hatása alatt keletkezett idegennyelvű irodalmi termékekre is kiterjesztjük.

TARTALOM:

	Oldal
Előszó	?
I. Ruténeink betelepítése	5—11
<i>a)</i> Történeti bizonyítékok	12—27
<i>b)</i> Nyelvészeti bizonyítékok.....	27—30
II. Ruténeink anyagi és szellemi elmara- dottságának okai	31—39
III. Magyar elemek ruténeink kultúrájában	40—43